

A tatárjárás áldozatai
Cegléd határában

WOLF MÁRIA

Régi kérdések – új válaszok

RÉGÉSZETI ADATOK A TATÁRJÁRÁS TÖRTÉNETÉHEZ

Nem kétséges, hogy mind a kortársak, mind az utókor szemében a 13. század leginkább meghatározó eseménye a tatárjárás volt. A tatárjárást hosszú időn keresztül történelmünk olyan mérföldkövének tekintették, amely egy csapásra és döntően megváltoztatta Magyarország gazdasági-társadalmi, igazgatási, honvédelmi berendezkedését, külpolitikai irányvonalát, népességét, településszerkezetét. Ma azonban a kutatók többsége egyetért abban, hogy bár a tatárjárás tragikus eseménysorozat volt, az ország teljes pusztulásáról nem beszélhetünk. A tatárjárás nem elindítója, hanem legfeljebb felgyorsítója volt azoknak a folyamatoknak, amelyek már a század első harmadában megkezdődtek s a 14. század elejére fejeződtek be.

A tatárjárás és elsősorban a Sajó menti csata rekonstrukciója eddig jórészt az írott források értékelésére támaszkodott. A közelmúlt – elsősorban nagyberuházásokhoz kapcsolódó – ásatásai azonban sok új eredménnyel jártak. Ez lehetővé teszi, hogy a magyar történelem egy fontos eseményét teljesen új alapokra helyezve, a régészeti források tükrében vizsgáljuk újra. E vizsgálatokban a régészet már önálló, új ismereteket szolgáltató forrásként jelenik meg.

Tisztában vagyok e forráscsoport korlátaival, mégis úgy vélem, a tatárjárás igen sok vonatkozása tanulmányozható a régészet speciális módszereivel és eszköztárával. Ezek közül elsőként a tatárjárás pusztítására utaló lelőhelye-

ket említem. Korábbi ásatások során is kerültek már elő ilyen jellegű leletek, elsőként Tiszaövrényről, számuk azonban a közelmúltban ugrásszerűen megnőtt. Az egyik legmeggrázóbb emlék nemrégiben Cegléd határában látott napvilágot.

Magam az M-30-as autópálya megelőző régészeti munkálatai során Hejőkeresztúr határában tártam fel egy 11–13. századi települést. A lelőhely leletekben és objektumokban legjelentősebb korszaka a késő-Árpád-kor, a 12. század vége–13. század volt. Nemcsak a házakban, gödrökben, árkokban, kútban, hanem a szubhumuszban is igen sok vaseszköz, használati tárgy, fegyvert találtunk. Az igen gazdag leletanyag, különösen pedig az ép vastárgyak sokasága arra enged követke-

zetni, hogy a települést hirtelen, menekülésszerűen hagyták el lakói.

Több objektumban is leltünk lánccing-töredékeket, sarkantyúkat, fegyvereket, valamint emberi csontokat. Előkerült továbbá egy sír közvetlenül a humusz alatt, valamint egy másik egy gödörben, szorosan annak oldalához nyomva. Ez utóbbi mellett egy vele ellentétesen tájolt, anatómiai rendben lévő alsó láb is feküdt. Egy további gödörben pedig több egyedhez tartozó lócsontmaradványokra bukkantunk. Ez alapján feltehető, hogy a falu egy váratlan katasztrófa folytán néptelenedett el. Valószínűleg nem tévedünk, ha ez utóbbit a muhi csatával azonosítjuk, amely ezen a környéken zajlott. Összességében szemlélve az előkerült leletanyagot, megállapíthatjuk, hogy egy falusi település nagy valószínűséggel a korabeli átlagot meghaladó anyagi kultúrája keveredett a csatából menekülők hagyatékával.

Nemcsak a falvakban, hanem a korszak több városában is egyértelmű régészeti nyoma van a tatár támadásnak. Közülük a legjelentősebb adatokat Pest régészeti feltárása szolgáltatta. Mint ismeretes, Pest pusztulásáról a tatárjárás két kortárs krónikása, Rogerius és Spalatói Tamás is megemlékezett. A régészeti kutatások részben megerősítették, részben azonban cáfolták híradásaikat.

Az Árpád-kori Pest és a körülötte elhelyezkedő falvak területén szembe-tűnő a tatárjárás idejére tehető, 13. század közepi, vastag, erősen átégett pusztulási réteg. Ennyiben tehát hitelesek a krónikások leírásai. Ugyanakkor téves Spalatói Tamás azon állítása, hogy Pestet csak a vesztes muhi csata hírére kezdték volna árokkal, sánccal és veszőből font kerítéssel erősíteni az ott összegyűlt, különböző nemzetiségű emberek. A régészeti ásatások ugyanis a Belváros több pontján is megtalálták a 12. század végén–13. század elején épült városfalat, amely 1241-ben kétségkívül megrongálódott, de nem pusztult el végérvényesen, helyenként egészen a késő középkorig fennmaradt.

Az ország pusztulásával hozható összefüggésbe az Árpád-kori Magyarország területén elrejtett kincsek közül is kiemelkedő csoport, amely minden kétséget kizáróan a tatárjárás idején került a földbe. Ezek között éremleletek, egyes érem- és ékszerleletek, csak ékszereket tartalmazó leletek, továbbá vaseszközleletek is találhatóak. E jellegzetes lelethorizont leginkább a Dunától keletre, Északkelet-Magyarországon és a Duna–Tisza közén figyelhető meg, azo-

kon a vidékeken, amelyeket egyéb forrásaink szerint is leginkább sújtott a mongol invázió.

A kincseletek és az elpusztult települések meglehetősen egyértelműen rajzolják ki a Kárpát-medence legfontosabb hadi és kereskedelmi útjait. Mind ezt azonban természetesnek tekinthetjük, hiszen a betörő mongol hadaknak nem lehetett célja az ország teljes feldehárítása és elpusztítása. A szűk egy évig tartó hadjárat alatt idejük sem maradt erre. Követték tehát elsősorban azokat a főútvonalakat, amelyeken keresztül a Kárpát-medencébe érkeztek, illetve az ezekhez kapcsolódó, könnyen felismerhető és járható főbb utakat. Ezekről legfeljebb egynapi járóföldre térhettek le, amint azt a Rogerius által említett Vác és Eger esetében is sejtethetjük. Ezek maguk is fontos, egyes országrészeket összekötő szárazföldi utak mentén vagy találkozási pontjában feküdtek.

Az ország pusztulásáról és ehhez kapcsolódóan a településszerkezet átalakulásáról a történészek álláspontja nem egységes. A pusztulás mértékét az egyes kutatók 10 és 50% közé teszik. A kérdés tisztázásához a régészet elsősorban a topográfiai munkálatok révén szolgáltatott adatokat. Kiténik, hogy az Árpád-kori Magyarország településhálózata roppant sűrű volt. A települések túlnyomó többsége kisméretű, szállás- vagy tanyaszerű lehetett, melyek 2-3 kilométerenként, esetenként még ennél is sűrűbben követték egymást. Ezek mellett azonban nagyobb méretű, már a korszak elején, közepén templommal büszkélkedő falvak is szép számmal álltak az országban.

Jól nyomon követhető e településhálózat 13-14. századi átalakulása, mely kisebb-nagyobb mértékben valamennyi településtípust érintette. A régészeti adatok alapján ezt az átalakulást azonban csak igen korlátozott mértékben hozhatjuk kapcsolatba a tatárjárással. Azt a sokszor mechanikusan, toposzként ismételt elképzelést tehát, amely szerint a tatárok az egész országot feldúlták és elpusztították, a régészeti adatok nem igazolják.

Bizonyos, hogy a tatárjárás egyik legfontosabb, legmaradandóbb hatású következménye a kunok betelepülése volt. Bár az ország etnikai képét alapvetően nem változtatta meg, a betelepülők száma elég jelentős volt ahhoz, hogy emlékműveiket a korabeli magyarságtól elválaszthassuk. A településszerkezet átalakulásához és a népesség etnikai összetételének változásaihoz fontos

adatokat szolgáltat emlékműveik évtizedek óta folyó régészeti kutatása.

A korai kun szállások régészeti emlékeit egyelőre kevésbé ismerjük. A kutatók azonban egyetértettek abban, hogy a betelepülők a rendelkezésükre bocsátott földterületeket már 1279-ben felosztották maguk között. E felosztás során pedig figyelembe kellett venniük a tatárjárás előtt kialakult településhatárokat is. Ez már önmagában sem tette lehetővé, hogy a kunok teljesen nomád életet éljenek, ahogyan azt korábban az írásos források alapján feltételezték. Az ország gazdasági szerkezetét tehát a kunok beköltözése alapvetően nem változtatta meg.

Hazai forrásaink a jászok betelepüléséről egyáltalán nem ejtenek szót. A korábbi kutatás ennek ellenére egyértelműnek tekintette, hogy a kunokkal együtt érkeztek Magyarországra. Selmeczi László – elsősorban saját ásatási eredményei alapján – ma is úgy véli, hogy a jászok a 13. század közepén telepedtek le hazánk területén, és legnagyobb szállásterületük már ekkor is a mai Jászság volt. A történelmi kutatás viszont erősen megkérdőjelezi ezt az elképzelést. Magam úgy látom, eddigi régészeti adataink nem alkalmasak arra, hogy a jászok 13. század közepi betelepülését, illetve a Jászság korai benépesítését bizonyítsák. Pillanatnyilag a tatárjárás és a jászok betelepülése közötti, korábban biztosnak vélt szoros kapcsolat sem igazolható.

A tatárjárás és a várépítészet fogalma elválaszthatatlanul összefonódott tudományos közvéleményünkben. A közelmúltig axiómának számított ugyanis, hogy várakat csak a tatárjárás után kezdtek építeni hazánkban. Az

újabb történelmi és régészeti kutatások azonban bebizonyították ezen elképzelés téves voltát. A király által építtetett, föld-fa szerkezetű, megyék központjaként működő ispáni váraink túlnyomó többsége ugyanis már a 11. században létezett. De legalább a 12. század második felétől épültek ezektől eltérő szerkezetű és rendeltetésű várak is Magyarországon, melyek között kőből készült magánvárak is előfordultak. A tatárjárás idején tehát az ispáni várak és a „korszerűnek”, „új típusúnak” tartott várak már bő száz éve egymás mellett léteztek. Ez azért sem kétséges, mert a két típusnak nem volt azonos a funkciója.

Az újabb régészeti ásatások a muhi csata helyszínéhez is szolgáltatott adatokat. Az általam végzett hejőkeresztúri feltárás egyértelműen bebizonyította, hogy ez a terület nem tartozhatott a magyar tábor, illetve a csata helyszínéhez, noha a kutatók többsége ide lokalizálja azt. Nem találtak a középkori Muhi település feltárásán sem a csatához kapcsolható leleteket, objektumokat. Emellett ez a vidék az Árpád-korban sűrűn lakott, a Sajó a kora tavaszi időben áradmányos lehetett, a bele torkolló Hejő-patak pedig mocsaras volt, s gyakran változtatta a medrét. Tudomásunk van egy meglehetősen terjedelmes mocsárról is ezen a területen, melynek maradványai a mai napig megtalálhatók. Nem kétséges, hogy a lakott területek, az árterek s a mocsár nem voltak alkalmasak táborverésre és a csata lebonyolítására.

Valószínű tehát, hogy a csata a korábbi elképzelésekkel ellentétben a Muhi-Hejőkeresztúr vonaltól keletre folyhatott le. ♦

777

éve zajlott le a muhi csata. Ebből az alkalmából a Nemzeti Örökség Intézete – melynek egyik kiemelt feladata a jelenleg 66 magyarországi nemzeti és történelmi emlékhely ismeretebbé tétele – felújította a történelmi emlékhelyen 1991-ben, a csata 750. évfordulóján átadott, de az elmúlt években pusztulásnak indult emlékművet. A látogatottság növelése érdekében az infrastrukturális fejlesztések mellett a Nemzeti Örökség Intézete célja, hogy különböző kommunikációs eszközökkel – például az Emlékhelyek Napja programsorozattal – ráirányítsa a figyelmet ezekre a helyszínekre, ezért különös figyelmet szentel az emlékhelyek történetével kapcsolatos ismeretanyag gazdításának és bemutatásának. Ennek meg-

felelően az emlékhely felújításához egy érintőképernyős tartalomfejlesztés kapcsolódott, továbbá a Nemzeti Örökség Intézete tudományos konferenciát rendezett *Muhi 777 - Egy csata és emlékezete* címmel. Az itt elhangzott előadások írásos anyagait olvashatják a következőkben. A nagy érdeklődésre számot tartó konferencia legfontosabb üzenete, hogy a magyar történelem egyik kiemelkedő és sokat kutatott eseménysorozatának megítélésében is vannak friss és érdekes megközelítések. Az ezek mentén született új tudományos eredmények elsősorban a különböző tudományterületek párbeszédének, a külföldi kutatási tapasztalatok beépítésének, illetve a modern technika alkalmazásának köszönhetőek.

*Radnainé dr. Fogarasi Katalin
főigazgató, Nemzeti Örökség Intézete*